

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені В. Н. КАРАЗІНА

СОЦІОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Кафедра соціології управління та соціальної роботи

Пояснювальна записка

до бакалаврської роботи

на тему:

**«СОЦІАЛЬНА РОБОТА З СІМ'ЯМИ, ЯКІ ОПИНИЛИСЬ У СКЛАДНИХ
ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ (НА ПРИКЛАДІ НІМЕЧЧИНИ)»**

Виконала: студентка 4 курсу групи СР-45
першого (бакалаврського) рівня освіти
спеціальності 231 Соціальна робота
Суражевська О.М.

Керівник: Плахова Олена Миколаївна,
кандидат соціологічних наук, доцент
кафедри соціології
управління та соціальної роботи

Рецензент: Рущенко Ігор Петрович, доктор
соціологічних наук, професор кафедри
прикладної соціології та соціальних
комунікацій

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ АНАЛІЗУ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З СІМ'ЯМИ, ЯКІ ОПИНИЛИСЬ У СЖО	6
1.1. Сім'ї у СЖО як об'єкт соціальної роботи	6
1.2. Соціальна робота з сім'ями у СЖО в Україні	11
Висновки до розділу 1	14
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З СІМ'ЯМИ, ЯКІ ОПИНИЛИСЬ У СЖО В НІМЕЧЧИНІ	16
2.1. Становлення соціальної роботи з сім'ями в Німеччині	16
2.2. Сучасний стан соціальної роботи з сім'ями у СЖО в Німеччині	21
Висновки до розділу 2	30
РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З СІМ'ЯМИ, ЯКІ ОПИНИЛИСЬ У СЖО В НІМЕЧЧИНІ	32
3.1. Програма та результати дослідження	32
3.2. Рекомендації щодо вирішення проблем соціальної роботи з сім'ями, які опинились у СЖО в Німеччині	35
Висновки до розділу 3	37
ВИСНОВКИ	40
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	43

ВСТУП

Актуальність теми. Тема дослідження має велику актуальність у сучасному світі, оскільки стикається з реальними викликами соціальної сфери та потребами у покращенні якості життя вразливих груп населення. Перше, що робить тему актуальною, це зростаюча кількість сімей, які потрапляють в складні життєві обставини. Збільшення кількості сімей у подібних ситуаціях може бути спричинене різними факторами, такими як економічні труднощі, міграція, наркотична залежність, або насильство в сім'ї.

Другий аспект актуальності полягає у важливості ефективної соціальної роботи для підтримки цих сімей. Специфічні потреби та виклики, з якими стикаються сім'ї у СЖО, вимагають комплексного підходу та спеціалізованих програм та послуг. Досвід Німеччини в даній області може слугувати цінним прикладом, оскільки ця країна має розвинену систему соціальної підтримки та соціальної роботи. Аналіз німецького досвіду може допомогти виявити кращі практики, успішні стратегії та можливості для вдосконалення систем соціальної роботи з сім'ями у СЖО.

Воєнні дії, які тривають в Україні, мають серйозний вплив на сім'ї, які опиняються у складних життєвих обставинах. Цей вплив стає особливо важливим в контексті конфліктів та воєн, де сім'ї стають уразливими й відчують економічний, фізичний та психологічний стрес. Втрати близьких, руйнування житла, відсутність засобів до існування та постійний страх за безпеку головним чином впливають на психічний стан та загальне благополуччя сімей.

Воєнні дії часто призводять до розриву сімейних зв'язків, оскільки сім'ї вимушені роз'їжджатися для забезпечення власної безпеки або втрачають можливість зберігати традиційні родинні структури. Діти стають особливо

вразливими, і їхня освіта, здоров'є та психологічний розвиток можуть суттєво постраждати через військові події.

Фінансові труднощі також стають однією з ключових проблем сімей, які потрапили в зону воєнного конфлікту. Втрата роботи, руйнування підприємств та інфраструктури призводять до економічного занепаду, що робить важким забезпечення базових потреб, таких як харчування та медична допомога. Часто сім'ї змушені жити в умовах надзвичайної бідності та мати обмежений доступ до необхідних ресурсів.

Психологічний вплив воєнних дій на сім'ї є найбільш важливим аспектом. Стрес, тривога та постійний страх можуть викликати серйозні психічні проблеми, включаючи посттравматичний стресовий розлад. Це може відбитися на міжособистісних відносинах в сім'ї, спричиняючи конфлікти. Крім того, вплив воєн може призвести до змін у цінностях та переоцінці життєвих пріоритетів сімей.

Таким чином, дослідження теми важливе для розвитку ефективних стратегій соціальної підтримки та поліпшення якості життя сімей у складних життєвих обставинах.

Аналіз останніх досліджень та публікацій показав, що загальні проблеми допомоги сім'ям у складних життєвих ситуаціях висвітлюються у роботах багатьох науковців, серед яких А. Капська, І. Пінчук, І. Трубавіна та С. Харченко. Окремі аспекти оцінки потреб дитини та її родини розглядаються у наукових працях І. Зверєвої, З. Кияниці та Ж. Петрочко. Технології індивідуального супроводу сімей у складних життєвих умовах представлені у дослідженнях О. Безпалько, В. Кузьмінського та С. Лукашова. Професійні компетенції спеціаліста із соціальної роботи детально розглядаються у працях І. Козубовської, Г. Лактіонової та Є. Холостової.

Об'єкт дослідження – Сім'я у складних життєвих обставинах як клієнт соціальної роботи.

Предмет дослідження – німецький досвід соціальної роботи з сім'ями, які опинились у СЖО.

Мета дослідження полягає в аналізі досвіду соціальної роботи з сім'ями, що опинилися у СЖО, на прикладі Німеччини, задля виявлення кращих практик та можливостей для подальшого вдосконалення системи соціальної підтримки в Україні.

Завдання дослідження:

1. обґрунтувати поняття сім'ї, яка опинилась у СЖО, як об'єкт соціальної роботи;
2. визначити фактори потрапляння сімей у СЖО та проблеми таких сімей в Україні;
3. дослідити становлення соціальної роботи з сім'ями в Німеччині;
4. проаналізувати сучасний стан соціальної роботи з сім'ями у СЖО в Німеччині;
5. дослідити механізм надання соціальної допомоги сім'ям у СЖО на прикладі Німеччини;
6. запропонувати рекомендації щодо вирішення проблем соціальної роботи з сім'ями, які опинились у СЖО, та обґрунтувати можливість використання німецького досвіду в Україні.

Метод дослідження – анкетування сімей, що знаходяться у СЖО.

Структура кваліфікаційної роботи. Робота складається зі вступу, 3 розділів, висновків. Робота викладена на 46 сторінках. Список використаних джерел складає 38 найменувань.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ АНАЛІЗУ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ІЗ СІМ'ЯМИ, ЯКІ ОПИНИЛИСЬ У СЖО

1.1 Сім'ї у СЖО як об'єкт соціальної роботи

Сім'я в складних життєвих обставинах (далі СЖО) - це сім'я, яка втратила свої виховні можливості через обставини, що порушують нормальне життя одного або кількох її членів [13].

Згідно з Законом України «Про соціальні послуги», термін «складні життєві обставини» охоплює перелік ситуацій, які порушують нормальний спосіб життя особи. До таких обставин належать: інвалідність, часткова втрата рухової активності через старість або стан здоров'я, самотність, сирітство, безпритульність, відсутність житла або роботи, насильство, зневажливе ставлення та погані стосунки в сім'ї, малозабезпеченість, психологічні або психічні розлади, стихійні лиха, катастрофи тощо [28].

Дослідники М. Трубавіна та І.Д. Зверева визначили фактори, які сприяють виникненню складних життєвих ситуацій у сім'ях:

1. соціально-демографічні (неповні та багатодітні сім'ї, а також ті, що знаходяться у процесі розлучення);
2. матеріально-побутові (сім'ї з низьким доходом, безробітними батьками);
3. медико-соціальні (сім'ї з дітьми-інвалідами, членами з алкогольною, наркотичною залежністю, співзалежністю або психічними розладами);
4. психологічні та соціально-педагогічні (сім'ї з несприятливим психологічним кліматом, емоційно-конфліктними взаєминами, низькою педагогічною компетентністю);
5. соціально-правові (сім'ї, що ведуть кримінальний спосіб життя або мають членів, які були раніше засуджені) [11].

Конфліктні сім'ї, які є найбільш поширеними серед неблагополучних, складають значну частину від загальної кількості. Звісно, конфлікти можуть виникати в будь-якій родині, навіть у цілком благополучній. Однак конфліктні сім'ї постійно знаходяться в стані напруженості, сварки в них не припиняються, подружжя завжди в стані конфронтації і не бачить способів вирішення проблем. Постійні суперечки призводять до поступового руйнування сім'ї, втрати позитивних емоцій, почуття відповідальності одне за одного та за дітей [24].

Місія соціального працівника полягає в тому, щоб заповнити дитині недолік сімейного тепла, піклування, уваги до її інтересів та захоплень, а також зменшити рівень психологічних стресів, що виникають через постійні конфлікти та сварки вдома. Хоча це завдання є складним, його все ж можна виконати. У випадках, коли до грубості, сварок та скандалів додається алкоголізм, конфліктна сім'я перетворюється на аморальну. Аморальна сім'я не є підвидом конфліктної родини.

Механізми взаємодії в таких сім'ях зовсім інші. У той час як у конфліктній сім'ї можуть бути присутні певні "зони погодження", в аморальній сім'ї відсутнє будь-яке прагнення до спільних цілей. Поведінка та стосунки в таких сім'ях є різкими та негативними, і всі моральні норми ігноруються. У педагогічно занедбаних сім'ях низький рівень загальної культури поєднується з відсутністю педагогічної складової та небажанням змінювати свою поведінку. Постійне нехтування соціально-педагогічними вимогами призводить до конфліктів таких сімей із суспільством [6].

Асоціальна сім'я ігнорує загальноприйняті норми моралі та етичної поведінки. У таких родинях батьки часто зловживають алкоголем, вживають наркотичні речовини та ведуть аморальний спосіб життя. Ця сім'я не здатна задовольнити духовні та соціальні потреби своїх членів, а також їх емоційний розвиток, і часто ізолюється від суспільства. Вона є дисфункційною, що суттєво ускладнює розвиток її членів. Їхні взаємини не ґрунтуються на щирості та взаємності, а ролі та поведінкові норми залишаються невизначеними. Діти в таких сім'ях страждають від нестачі уваги, тепла та любові.

Спогади з дитинства ці люди зберігають протягом усього життя. Важливо зазначити, що соціально-педагогічна допомога потрібна не тільки тим сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах, але й тим, які належать до категорії "соціального ризику". Сім'я соціального ризику – це родина, яка самостійно виконує свої соціальні функції, але в ній присутні певні соціальні фактори та складні життєві обставини, що можуть призвести до кризових ситуацій і потребують соціальної підтримки. У таких випадках іноді доцільніше використовувати патронатні сім'ї.

Окремо необхідно визначити що таке патронатна сім'я. Патронатна сім'я – це тимчасова форма розміщення дитини у родині, де термін її перебування не перевищує трьох місяців.

Патронажна діяльність із сім'ями соціального ризику має превентивний характер і спрямована на запобігання кризовим ситуаціям та неблагополуччю в сім'ї [12].

До таких категорій сімей належать опікунські, малозабезпечені, багатодітні, родини з дітьми-інвалідами, неповні, молоді сім'ї тощо. Кожна з цих сімей має безліч проблем у своєму житті, які соціальний педагог повинен допомогти подолати через патронаж. Наприклад, головною причиною проблем у неповних сім'ях є малозабезпеченість. В таких родинах часто є лише одне джерело доходу, а іноді його немає взагалі, і сім'я змушена виживати на соціальні виплати або допомогу по безробіттю.

По-друге, провину перед дітьми відчуває мати (оскільки здебільшого неповні родини є материнськими), що часто стає причиною надмірної опіки. Намагаючись не допустити погіршення життєвих умов своїх дітей у порівнянні з дітьми з благополучних родин, мати бере на себе надмірне робоче навантаження. Через постійну зайнятість вона не може приділити своїм дітям достатньо часу та уваги. Іноді мати переносить свою образу на колишнього чоловіка, винного у розпаді родини, на дітей, проявляючи до них жорстокість [17].

У будь-якому разі, сприятливої психологічної атмосфери в такій родині немає. У неповній родині існують складнощі у формуванні статевої ролі та ідентифікації та орієнтації дітей. Дитина формує свої уявлення та поведінкові моделі, зважаючи на дорослих, особливо на батьків. Статева рольова поведінка людей найбільш яскраво проявляється в сімейних взаєминах і залежить від культурних звичаїв. Нині популярна нова категорія неповних родин — неповні розширені сім'ї, створені, як правило, внаслідок певних соціальних катастроф: загибель батьків, їхнє перебування у в'язниці, позбавлення батьківських прав, алкоголізм тощо. Це змушує старше покоління брати на виховання та утримання онуків.

Такі родини мають низький рівень доходів, зіткнення зі складнощами, пов'язаними з поганим здоров'ям літніх людей, їхніми обмеженими адаптивними можливостями, невмінням пристосовуватися до сучасних реалій. Часто вони не можуть використовувати свій авторитет і їм бракує можливості контролювати ситуацію [8].

У таких родинах серед дітей часто спостерігаються відхилення у поведінці.

Багатодітні сім'ї також стикаються із соціальними проблемами. Всі багатодітні родини можна розділити на три групи:

1. Родини, де багатодітність запланована (наприклад, через національні традиції, релігійні переконання, культурні та ідеологічні позиції, сімейні звичаї). Такі родини зазнають багатьох труднощів, пов'язаних із фінансовими проблемами, обмеженим житловим простором, доглядом за батьками тощо.
2. Родини, що сформувалися внаслідок другого або наступних шлюбів матері (рідше — батька), у яких народжуються нові діти. Дослідження показують, що такі родини можуть бути цілком благополучними, але їхнім членам притаманне відчуття неповної родини.
3. Неблагополучні багатодітні родини, що виникли через безвідповідальну поведінку батьків, іноді на тлі інтелектуального та психічного недорозвитку, алкоголізму, асоціального способу життя [10].

Діти з подібних багатодітних родин часто потребують підтримки, реабілітації, а також страждають від захворювань і затримок у розвитку. Багатодітні родини стикаються з унікальною соціальною проблемою: діти з таких родин частіше мають низьку самооцінку. Вони мають неправильні уявлення про свою значущість, що може негативно відобразитися на їхньому майбутньому житті.

Також, типові для багатодітних родин проміжки між народженням дітей спричиняють постійну наявність великої кількості маленьких братів і сестер, що призводить до зниження соціальної зрілості старших дітей. Це об'єктивний процес, який спостерігається в різних типах багатодітних родин і не залежить від фінансового чи освітнього статусу батьків. Родини з дітьми з інвалідністю змушені вирішувати всі проблеми, пов'язані з інвалідністю: фінансові труднощі, обмеженість у повсякденній діяльності, недостатність інформаційної підтримки, низький рівень адаптації в суспільстві тощо [12].

У процесі виховання дитини з інвалідністю виникають серйозні труднощі: існує дуже мало установ, які надають батькам підтримку у вихованні дітей з особливими потребами; догляд за дитиною з інвалідністю часто неможливо поєднувати з іншою діяльністю. Тому мати зазвичай змушена залишити роботу або перейти на іншу, з гнучким графіком, ближче до місця проживання, але менш оплачувану. Кількість розлучень у таких родинах значно вища – батько часто не витримує постійних труднощів і залишає сім'ю.

Досвід показує, що в родинах, де діти з інвалідністю отримують хоча б базову допомогу від фахівців із соціальної реабілітації, рівень розлучень є нижчим за середній. Також потребують уваги так звані "зовні благополучні" сім'ї, які допускають серйозні помилки та прорахунки у системі сімейного виховання через низький рівень педагогічної культури та недостатню освіченість [18].

Важливо підкреслити, що такі помилки та недоліки мають стійкий характер і не є випадковими. Це означає, що в таких сім'ях постійно порушуються певні педагогічні норми. Зовні такі родини можуть виглядати цілком благополучними,

але насправді, вони мають низку проблем. Спілкування між батьками та дітьми є формальним, відсутня узгодженість вимог до дитини, немає належного контролю за навчанням і поведінкою дитини. Або ж контроль є одностороннім, існує надмірна опіка, зайва суворість у вихованні, використання фізичних покарань, насильство щодо жінок і дітей, ігнорування вікових та індивідуально-психологічних особливостей дитини у процесі виховання.

Проводячи соціально-педагогічний патронаж, соціальний працівник залучає до співпраці установи культурної сфери, такі як будинки культури, бібліотеки, культурні та культурно-спортивні центри. Також залучаються фізкультурно-спортивні заклади, такі як дитячо-юнацькі спортивні та оздоровчі комплекси, спортивні клуби, стадіони, басейни. Громадські об'єднання, зокрема асоціації та інші організації багатодітних і неповних родин, батьків дітей з інвалідністю, осіб з інвалідністю з дитинства, сімейні клуби, благодійні організації, волонтерські групи, приватні соціальні установи, такі як центри психолого-педагогічної підтримки, екстреної психологічної допомоги по телефону, центри здоров'я, центри допомоги жінкам і дітям - жертвам насильства, також залучаються до співпраці.

1.2. Соціальна робота з сім'ями у СЖО в Україні

Сучасне українське суспільство стикається з надзвичайно важкими випробуваннями, спричиненими вторгненням агресора на територію незалежної та суверенної держави. Усі верстви населення, від дітей до літніх людей, опинилися під загрозою через використання зброї проти мирного населення. У цей складний час особлива роль належить соціальній роботі, яка допомагає людям пристосовуватися до оточуючого середовища та умов, що ускладнюють повноцінне життя в суспільстві. Важливість соціальної роботи з вимушеними переселенцями, спрямованої на їх інтеграцію в новому соціумі, зростає.

Згідно з українським законодавством, соціальна робота з сім'ями, дітьми та молоддю є професійною діяльністю, метою якої є запобігання, мінімізація

негативних наслідків та подолання складних життєвих обставин, а також сприяння їхньому життєвому потенціалу. В умовах війни ця діяльність повинна враховувати специфічні чинники, такі як втрата житла, розлука з близькими, мовні бар'єри, адаптація до нової культури та стресові психологічні стани [28;38].

Вчені зазначають, що соціальна робота є професійною діяльністю соціальних інституцій, державних та недержавних організацій, груп і окремих осіб, які надають допомогу у процесі соціалізації тим, хто цього потребує, особливо у випадках, коли суспільні умови, особисті труднощі ускладнюють цей процес або призводять до його зворотного напрямку (десоціалізації).

Одним із ключових методів соціальної роботи є соціальний супровід, що впроваджується з кінця 90-х років XX століття. Ця модель передбачає надання комплексу послуг та методів соціальної роботи, орієнтованих на потреби кожної конкретної сім'ї. В умовах війни, коли багато сімей втрачають житло та стикаються з іншими труднощами, соціальний супровід стає надзвичайно важливим.

Значну роль у підтримці українських сімей відіграють центри соціальної допомоги. Наприклад, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника організував численні заходи для допомоги переселенцям, включаючи психологічні консультації, арт-терапію, навчальні курси та інші форми підтримки.

Міжнародне співробітництво також є важливою складовою соціальної роботи з українськими сім'ями. Зокрема, Польща та інші європейські країни надають українським біженцям різноманітну допомогу, включаючи житло, харчування, юридичну та медичну допомогу, а також можливості для працевлаштування та навчання.

Соціально-педагогічний патронаж є однією з важливих форм підтримки, яка надає необхідну допомогу на тривалий термін сім'ям та дітям. Це важливо для тих, хто опинився в особливо складних або небезпечних кризових ситуаціях і не має можливості або втратили здатність самотійно їх подолати. Важливим

завданням соціально-педагогічного патронажу є визначення осіб або груп, які потребують такої допомоги. На жаль, сьогодні немає єдиного підходу щодо об'єктів соціально-педагогічного патронажу. В цілому, об'єктом соціально-педагогічної діяльності є окремі особи або соціальні групи, які потребують підтримки в процесі свого соціального становлення та розвитку [1].

Соціально-педагогічний патронаж визначається як форма індивідуальної адресної соціальної підтримки. Він включає надання необхідних послуг на тривалий термін сім'ям та дітям. Це стосується тих, хто опинився в особливо складних або небезпечних кризових ситуаціях, але не має можливості або втратили здатність самотійно їх подолати.

Об'єктами соціального патронажу є, зокрема, сім'я. Сім'я є основним суспільним інститутом. Від її благополуччя залежить соціальний, моральний і, в кінцевому підсумку, економічний стан держави. Також об'єктами патронажу є діти. Вони є найбільш незахищеною і вразливою частиною населення. Діти визначають майбутнє країни [6].

Сім'я є першим життєвим простором кожної людини. У процесі розвитку дитини вона відіграє найважливішу роль, виступаючи значущим чинником соціалізації та формування самосвідомості. Розглядаючи родину як чинник соціалізації особистості, слід пам'ятати, що вона може мати негативний вплив на своїх членів, особливо на дітей.

Соціально-педагогічний патронаж є необхідним для родин, які опинилися в складних життєвих обставинах. У таких сім'ях виникають негативні явища, такі як конфлікти, алкоголізм батьків, насильство, порушення міжособистісних стосунків тощо.

Кожна родина має свої особливості та потребує різних видів підтримки. Це вимагає застосування відповідних форм і методів роботи, які залежать від індивідуальних потреб родини. Сім'ї, що потрапили в складні життєві ситуації, особливо потребують національної допомоги та соціально-педагогічного патронажу.

Одним із ключових завдань соціально-педагогічного патронажу є виявлення індивідів або груп, які потребують такого роду підтримки. На жаль, наразі не існує єдиного підходу щодо визначення об'єктів соціально-педагогічного патронажу. Загалом, об'єктами соціально-педагогічної діяльності є окремі особи чи соціальні групи, які потребують допомоги в процесі їхнього соціального становлення та розвитку.

Висновки до розділу 1

Сім'я є першим життєвим середовищем для кожної людини, відіграючи ключову роль у процесі формування особистості дитини. Вона є найважливішим фактором соціалізації та розвитку самосвідомості. Розглядаючи сім'ю як чинник соціалізації особистості, необхідно враховувати, що вона може мати як позитивний, так і негативний вплив на своїх членів, особливо дітей. Це актуально для неблагополучних сімей, де спостерігаються негативні явища, такі як конфлікти, алкоголізм батьків, насилля та порушення міжособистісних стосунків.

Ефективність соціально-педагогічного патронажу сім'ї залежить від розуміння типу сім'ї та її особливостей. Кожна сім'я має свої специфічні потреби, що визначає необхідність застосування різноманітних форм і методів роботи відповідно до індивідуальних вимог. Сім'ї, які опинилися у складних життєвих обставинах, потребують особливої уваги та підтримки з боку соціальних служб.

Сім'я у складних життєвих обставинах – це та сім'я, яка втратила свої виховні можливості через появу проблем, що порушують нормальне функціонування одного або кількох її членів, і наслідки яких вона не може вирішити самотійно. [13].

Соціальні служби повинні приділяти особливу увагу роботі з асоціальними сім'ями, такими як сім'ї алкоголіків, наркоманів або тих, що ведуть аморальний спосіб життя.

Причини потрапляння сімей у складні життєві обставини є багатофакторними і комплексними, часто включаючи економічні, соціальні, психологічні та медичні аспекти. Серед основних причин можна виділити:

- Економічні труднощі: втрата роботи, низький рівень доходів або заборгованість можуть суттєво впливати на стабільність сім'ї.
- Соціальні фактори: відсутність підтримки з боку рідних або друзів, проблеми з житлом та інші соціальні негаразди можуть ускладнювати ситуацію.
- Психологічні аспекти: депресія, стрес або наявність психічних розладів додатково погіршують здатність членів сім'ї справлятися з викликами.

Медичні проблеми: хронічні захворювання або інвалідність одного з членів сім'ї також можуть стати причиною потрапляння у складні життєві обставини.

Зараз найгірші часи для українських сімей, які залишилися в Україні. Державна підтримка з початку повномасштабного вторгнення надавалася більш - менш стабільно. Зараз, у 2024 році, у бюджеті нема достатньо коштів на соціальні виплати. Але попри все є позитивні, конкретні рішення на регіональному рівні:

- допомога на безоплатній основі малюкам та дітям молодшої школи — у харківському метро, на деяких станціях існують дитячі школи розвитку; деякі школи проводять навчання на станціях метро;
- взагалі на період війни транспорт можливо використовувати на безоплатній основі;

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ІЗ СІМ'ЯМИ, ЯКІ ОПИНИЛИСЬ У СЖО В НІМЕЧЧИНІ

2.1. Становлення соціальної роботи із сім'ями в Німеччині

Соціальна робота, як показує історія, виникає раніше за державні системи соціального захисту, адже кожне покоління стикається з проблемами допомоги нужденним і самотнім. Існують різні етапи розвитку соціальної роботи, які змінюються відповідно до змін у суспільстві [1, с. 5]. Практичні форми соціальної роботи віддзеркалюють культурні особливості та традиції кожної країни. Так, у Німеччині історія благодійних об'єднань має давнє коріння, засноване на християнській та іудейській концепції любові до ближнього.

У середньовіччі організовану допомогу надавали релігійні братства і гільдії, а зростання міст посилило роль вільних ініціатив. З середини XIX століття в Німеччині сформувалися ключові організації, які й досі визначають структури незалежної благодійної діяльності. Серед них – Благодійна ініціатива німецької євангельської церкви, Німецьке католицьке благодійне об'єднання, Центральний благодійний центр єврейської громади в Німеччині, Робоча благодійність, Німецький Червоний Хрест та Паритетне благодійне об'єднання Німеччини [10, с. 34]. Згідно з літературними джерелами, поява практичної соціальної роботи в Німеччині датована другою половиною XIX століття.

Також з'явилися притулки, що функціонували за сімейним принципом. У них працювали "брати", які проходили спеціалізоване навчання. Згодом вони почали опікуватися бездомними, алкоголіками, неблагополучними сім'ями та літніми людьми. Варто зазначити, що навіть сьогодні всі релігійні навчальні заклади з соціальної роботи в Німеччині, незалежно від конфесійної приналежності, готують фахівців для різних цивільних організацій. Ці заклади надають кваліфікаційні ступені в галузі соціальної роботи або соціальної педагогіки, які визнаються державою.

У той період соціальна робота в Німеччині стала однією з небагатьох професій, що дозволяли жінкам із середнього класу увійти до публічного життя. Ця діяльність не лише забезпечувала їм соціально схвалене заняття, а й приносила особисте задоволення. Більшість церковних шкіл соціальної роботи визначали для жінок чітку роль, керуючись ідеологічними та соціальними цілями, вважаючи їх природними носіями благодійності. Однак існували й навчальні заклади, створені жінками. Наприклад, у Німеччині діяла велика організація під назвою "Загальнонімецька жіноча спілка", заснована на жіночому конгресі в 1865 році.

Після Другої світової війни, у Німеччині соціальна робота стала ключовим елементом міжнародних програм допомоги, ініційованих американською стороною та Організацією Об'єднаних Націй. Ці ініціативи були частиною глобальної стратегії для розв'язання соціальних проблем, що виникли внаслідок війни, і відіграли важливу роль у відновленні нового демократичного порядку у Німеччині. Соціальна робота спрямовувалася на надання практичної допомоги населенню, підтримку самодопомоги та стимулювання особистої ініціативи для відновлення суспільства.

Соціальним працівникам і педагогам було висунуто завдання відновлення громадянського суспільства на трьох рівнях: покращення життєвих умов (житло, охорона здоров'я, соціальне забезпечення), розвиток професійної системи допомоги через державні та недержавні установи та виховання педагогічних цінностей, спрямованих на самодопомогу через соціальну роботу.

На початку 1990-х років у Німеччині соціальна робота виконувалася понад 6000 службами та організаціями. Їхні річні витрати становили 50 мільярдів німецьких марок, займалися цим понад 700 тисяч постійних робітників, а ще 1,5 мільйона людей працювали волонтерами. У цю кількість входило 410 тисяч самодопомогових установ, які фінансувалися частково з бюджету, а частково з інших джерел.

Наведені дані вказують на три ключові фактори, які формують різноманітність соціальної роботи в Німеччині:

1. політика соціального захисту, що є складовою національної державної політики;
2. інтелектуальні традиції, які проявляються у волонтерській діяльності та у підготовці фахівців у галузі соціальної роботи;
3. потреби клієнтів, які завжди є основою для діяльності соціальних працівників.

Виникнення соціальної роботи в Німеччині співпадає з формуванням національної держави і було спрямоване на забезпечення внутрішньої стабільності країни. Початкові ініціативи акцентували увагу на середньому класі, релігійному відродженні, благодійності та жіночій емансипації. Проте, соціальна робота, як показує практика, не виникає безпосередньо від держави. Вона належить до громадянського суспільства і саморегульованих структур сучасного суспільства, що слугують посередниками між особою і державою.

Соціальні служби Німеччини організовуються на рівні громади. Їхнє становлення пов'язане з колишньою службою сімейної опіки, тому головним напрямом їхньої роботи є підтримка сімей та їх оточення. У родинях можуть виникати складні конфлікти, які потребують втручання інших спеціалізованих служб, таких як допомога молоді, соціальний захист, охорона здоров'я тощо. Основним завданням соціальних служб Німеччини є виявлення причин проблем у сім'ї, а також інформування про можливості забезпечення превентивної підтримки, зокрема у випадках міжособистісних конфліктів. У вирішенні сімейних проблем беруть участь як соціальні працівники, так і педагоги, надаючи інформацію, консультації, аналізуючи та оцінюючи ситуацію, а також безпосередньо допомагаючи.

Соціальні працівники загальних служб Німеччини використовують індивідуальні та групові методи підтримки, а також різні соціально-терапевтичні прийоми [1, с. 56]. Вони навідуються до сімей, але не проводять "контрольних перевірок" житла. Візити на запит розглядаються як сервісна послуга. Такий підхід сприяє відкритим і довірливим розмовам, зменшуючи страх перед офіційними установами. Тривала робота в конкретних міських районах дозволяє

їм добре розуміти місцеву ситуацію та виступати помічниками і партнерами працівників відділів соціального планування. Для підтримання високого рівня послуг важливо постійно вдосконалювати кваліфікацію та систематично організовувати консультації.

Однак вони мають певні недоліки: відсутність інструментів для вимірювання необхідного робочого навантаження співробітників соціальних служб; недостатнє співвідношення кількості соціальних працівників до чисельності населення; невизначена оптимальна кількість соціальних служб для різних розмірів територій. Соціальні служби Німеччини мають глибокі зв'язки з іншими спеціалізованими установами в сфері соціального обслуговування, такими як служби допомоги молоді та відділи соціального забезпечення та охорони здоров'я.

В Німеччині функціонують загальні соціальні служби, які взаємодіють з іншими спеціалізованими установами. Спеціалізовані соціальні служби зазвичай виникають у відповідь на конкретні потреби клієнтів і можуть діяти як самостійні організації [13]. Ці служби можуть бути створені як частина загальних соціальних служб для реагування на потреби в конкретному районі, або вони можуть діяти окремо для вирішення специфічних проблем у місті або сільській місцевості. Деякі спеціалізовані соціальні служби не мають прямих зв'язків з загальними соціальними службами, наприклад, вони можуть діяти у підприємствах, армії або сільських лікарнях [2, с. 32]

Діяльність з дітьми та підлітками в Німеччині розділяється на дві основні сфери. Перша – це турбота, яка спрямована на організацію вільного часу та розваг для молоді, включаючи роботу молодіжних центрів, діяльність молодіжних організацій, підтримку спортивних заходів, а також заходи з канікул і міжнародні зустрічі. Друга сфера - це допомога у вихованні, тобто надання соціальної допомоги сім'ям та підліткам у складних ситуаціях, таких як проблеми у вихованні, насильство в родині, аномалії взаємин між батьками та дітьми. Допомога цим групам забезпечується через різноманітні соціальні установи, залучаючи спеціалістів різних професій [32].

Зростає популярність профілактичної роботи, що включає у себе вплив на основні життєві обставини, а саме первинна профілактика, та допомогу у попередженні складних ситуацій, що можуть перерости у кризові - вторинна. Складні ситуації можуть виникати внаслідок переходів у житті, таких як народження дитини, відвідування дитиною дитячого саду чи школи, вступ на роботу, від'їзд з батьківського будинку та інші непередбачувані події, наприклад, безробіття, зміна місця проживання, розлучення, засудження, хвороба або смерть [19]. Офіційна допомога дітям та підліткам в Німеччині є вельми важливою, особливо у випадках, коли виникають суперечки при розлученні та вирішенні питань про нові батьківські ролі та права, включаючи узгодження питань щодо відвідування дитиною іншого батька [23].

Спеціалісти соціальної сфери вивчають та готують експертні висновки для судових процесів з установа опікунства. Рішення про призначення опікуна здійснюється згідно з рішенням ради, особливо у випадках, коли обидва батьки частково позбавлені батьківських прав, за умови, що не береться переїзд, тому що це впливає достатньо позитивно на дитину, перебування в сім'ї [15]. Опікун бере на себе всі відповідальності, що стосуються батьківства і приймає рішення про дитину чи дітей. Часто опіку забезпечують органи управління справами молоді, але вона також може покладатися на приватних осіб, таких як родичі або знайомі.

У Німеччині існують спеціалізовані служби під назвою Дитячі центри захисту, які надають допомогу сім'ям, що стикаються з різними формами насильства - фізичним, психологічним, сексуальним. Ці центри діють у рамках програми "Сучасна робота з захисту дітей" і працюють як команди, складаючись з різних фахівців, таких як соціальні працівники, психологи, педагоги, соціологи, звичайно це приблизно 5-10 людей. Головна ідея полягає в тому, щоб зрозуміти причини насильства, щоб забезпечити ефективну допомогу [12].

Потрібно розглядати насильство над дітьми як результат не лише конфліктів у сім'ї, але й вплив соціальних змін на динаміку сімейних відносин [8]. "Синдром знущення" об'єднує комплекс психологічних і соціальних

факторів, таких як дитячі травми внаслідок насильства батьків, недовіра до інших людей, низька самооцінка, безконфліктність, зміна ролей, конфлікти в партнерстві, важка дитина, соціальна ізоляція, тяжкі умови життя, авторитарні підходи до виховання та поширення насильства у суспільстві.

Центри захисту дітей пропонують різноманітні форми підтримки: консультації через телефон, допомогу в кризових ситуаціях, терапевтичні поради для сімей та дітей, відвідування за місцем проживання, організацію батьківських груп, практичну допомогу від соціальних служб, проведення конференцій, співпрацю з іншими установами та волонтерами, наради та спецзустрічі з колегами інших організацій з проблем насилля, організацію сімейних заходів і зустрічей з соціальними педагогами, а також підвищення кваліфікації соціальних працівників у сфері проблеми насильства в сім'ї та проведення роз'яснювальної роботи серед громадськості [11].

Таким чином, в Німеччині набагато більше уваги приділяється різним категоріям сімей, таким як неповні, малозабезпечені, молоді батьки, ті, що знаходяться у групах ризику, багатодітні та сім'ї з дітьми-інвалідами. Також важливим є матеріальна підтримка, яка забезпечується через обов'язкові виплати батькам дітей до 24 років, податкові пільги, систему освіти та охорону здоров'я, а також доступ до безкоштовної дитячої дошкільної освіти.

2.2. Сучасний стан соціальної роботи з сім'ями у СЖО в Німеччині

У Федеральному законі Німеччини про соціальне забезпечення від 23 березня 1994 року наведено перелік соціальних послуг, що надаються в цій країні. Зокрема, параграф 21 визначає, що до них входять допомога на харчування у формі одноразових виплат, ремонт одягу, білизни та взуття, закупівля пального для певних опалювальних приладів, надання спеціальних освітніх матеріалів для студентів, ремонт побутових приладів та догляд за житлом [4]. Слід зазначити, що, окрім цього закону, нормативну базу надання соціальних послуг у Німеччині складають Федеральний закон про соціальну

допомогу, Акт про добробут дітей і молоді та Закон про осіб з інвалідністю [5, с. 221].

Згідно з положеннями зазначених законодавчих актів, у Німеччині можна виділити такі види соціальних послуг: послуги соціального страхування (наприклад, у випадку безробіття, пенсійне та медичне страхування), послуги з надання соціальних допомог (у формі виплат для непрацездатних осіб та інших громадян, які не мають права на виплати через непрацездатність або інші підстави для отримання доходу), послуги соціальної підтримки для окремих категорій населення, таких як родини з дітьми, жертви війни, інваліди та інші групи громадян [6, с. 509].

Вивчаючи розвиток системи соціального захисту в Німеччині, було виявлено, що заходи підтримки сімей, молоді та дітей здійснюються як державними, так і громадськими організаціями, які співпрацюють на основі принципу субсидіарності. Згідно з цим принципом, держава бере на себе лише ті завдання, які не можуть виконати громадські організації та які не входять до компетенції місцевих органів, надаючи перевагу недержавним організаціям перед державними. [17, с. 212].

У Німеччині часто залучаються волонтерські організації без офіційного статусу для надання соціальних послуг [5, с. 220]. Параграф 2 Восьмої книги Соціального Кодексу Німеччини визначає завдання інституту допомоги сім'ям і молоді, розподілені на "соціальні послуги" та "інші завдання" для підтримки молоді та їхніх родин. Соціальні послуги є консультативними і надаються в основному громадськими організаціями, а отримувачі цих послуг мають право на добровільність і вибір [18, с. 72].

Інші функції інституту допомоги молоді включають, наприклад, надання притулку підліткам, вилучення їх з родини в разі небезпеки, захист прийомних дітей, сприяння в процесі усиновлення тощо. Ці завдання здебільшого виконують державні органи, відповідальні за нагляд за добробутом неповнолітніх, навіть проти волі батьків. Соціальні послуги інституту підтримки сімей і молоді охоплюють: роботу з підлітками, попередження негативних

впливів на дітей і молодь, сприяння вихованню в родині, підтримку дітей у соціальних сім'ях протягом дня, а також у дитячих закладах денного перебування, допомогу у вихованні та інші види підтримки.

Ці послуги тісно пов'язані з вихованням у родині, оскільки Закон про підтримку дітей і молоді враховує не лише традиційну концепцію "сім'ї", що включає одружену пару з дітьми, але також охоплює родини з одним батьком або матір'ю, нерідними батьками, прийомними чи патронатними родинами, неодруженими парами з дітьми, або дітьми, яких виховують близькі родичі [19, с. 71-73].

Основним завданням, зазначеним у восьмій книзі Соціального Кодексу Німеччини, є підтримка сучасної родини у її виховних функціях. Таким чином, сприяння вихованню в родині включає широкий спектр послуг, які надає інститут допомоги молоді. Ці послуги орієнтовані як на батьків, так і на молодь, яка знаходиться в різних життєвих обставинах. До таких послуг належать: сімейна освіта (підготовка молоді до шлюбних відносин та спільного життя з дітьми, співпраця з дитячими садками, групами продовженого дня, соціальними родинами, центрами для матерів); консультації з питань виховання та розвитку молоді; організація сімейного дозвілля та відпочинку (особливо для проблемних родин, з включенням патронажу дітей у разі потреби) [20, с. 238].

З 1993 року консультаційні послуги для родин надаються безкоштовно, а інші послуги оплачуються. Причому сім'ї можуть бути частково або повністю звільнені від оплати, якщо це для них занадто обтяжливо. До соціальних послуг, спрямованих на підтримку сімей (осіб) у складних життєвих обставинах, входять: професійні консультації з питань подружніх взаємин та сімейного життя, особливо під час конфліктів або криз; підтримка для одиноких батьків; допомога при народженні позашлюбних дітей; консультації та допомога у встановленні контактів дитини з обома батьками та іншими членами родини; забезпечення, за необхідності, матерям-одиначкам з дітьми до шести років місця у так званих закладах матері та дитини (спільне проживання під наглядом); патронаж і підтримка дітей у складних ситуаціях. [19, с. 78-80].

На відміну від інших послуг, передбачених восьмою книгою Соціального Кодексу Німеччини, допомога сім'ям (особам) у складних життєвих обставинах має специфічні умови. Ці соціальні послуги, згідно з § 27, надаються лише тоді, коли "не забезпечується виховання, що відповідає добробуту дитини чи молоді особи", тобто існує недостатньо умов для соціалізації, щоб гарантувати належний розвиток неповнолітнього. Підтримка у вирішенні сімейних проблем передбачає професійну допомогу родині та її окремим членам у важких життєвих обставинах.

Доступ до таких послуг зазвичай здійснюється через Загальну соціальну службу Відомства у справах молоді, яка пропонує різні види допомоги для вирішення складних життєвих ситуацій. Проте часто й інші фахівці (вихователі, вчителі, лікарі, працівники соціальних служб) рекомендують батькам звертатися до Відомства за підтримкою. Консультації з подолання кризових ситуацій доступні для всіх, що відповідає превентивній спрямованості Закону про підтримку дітей і молоді. Мета і зміст цих соціально-педагогічних послуг полягають у сприянні соціалізації неповнолітніх через консультування батьків, щоб вони могли виховати своїх дітей як "відповідальних осіб, здатних до життя в суспільстві".

Згідно з цими принципами, право на допомогу мають особи, які опікуються неповнолітніми. Розміщення дитини за межами сім'ї також вважається послугою для батьків, що допомагає їм краще виконувати свої соціальні обов'язки. Проте часто в проблемних родинах перші страждають неповнолітні, що призводить до обмежень або навіть загроз для їхнього розвитку. У таких випадках інтереси неповнолітніх захищає опікун, призначений сімейним судом, оскільки одним із основних завдань Відомства у справах молоді є негайне забезпечення опіки або захисту для дітей, які перебувають у небезпеці, навіть якщо це суперечить бажанням родини [21, с. 571].

Усі соціальні послуги є добровільними та потребують активної участі отримувачів. Ця взаємодія є важливою, оскільки головна мета цих послуг -

допомогти батькам і дітям самостійно знаходити правильні рішення та організовувати своє життя без сторонньої допомоги.

Кожен тип підтримки має свою спеціалізацію і спрямований на вирішення конкретних сімейних або індивідуальних проблем. Ці послуги взаємодоповнюють і взаємозв'язують одна одну, без ієрархічних відносин між ними. Аналізуючи загальні тенденції надання соціальних послуг родинам у Німеччині, можна виділити такі типи підтримки: амбулаторні, частково стаціонарні та стаціонарні.

При наданні частково стаціонарної підтримки дитина або молода людина залишається в родині та своєму звичному середовищі. Підтримка здійснюється через роботу з батьками та співпрацю зі школою, де навчається дитина [17]. У той же час неповнолітні протягом дня отримують інтенсивну підтримку в одному з центрів інституту допомоги молоді. Частково стаціонарним видом підтримки є виховання в денній групі, варіантом якої може бути виховання в соціальній сім'ї, де дитина перебуває протягом дня. Цей вид підтримки орієнтований переважно на дітей шкільного віку і включає як соціальну групову роботу, так і індивідуальний патронаж. Одночасно фахівці активно співпрацюють з батьками.

Цей формат соціальних послуг дозволяє забезпечити інтенсивний догляд і підтримку для неповнолітніх, а також компенсувати сімейні недоліки соціалізації без вилучення дитини зі звичного оточення, що сприяє кращій інтеграції в це середовище. Часто денна група служить проміжним етапом перед розміщенням неповнолітнього в інтернат або наданням соціальної підтримки родині. Якщо перебування дитини в денній групі не покращує ситуацію в сім'ї, застосовуються інші сімейно-орієнтовані форми допомоги у вихованні [21, с. 579].

Стаціонарні форми допомоги надаються родинам (особам) у важких життєвих обставинах, зазвичай, лише тоді, коли інші заходи не дали бажаних результатів. Хоча такі послуги передбачають вилучення дітей із сім'ї, з батьками проводиться активна соціальна робота, оскільки головна мета підтримки -

повернення дітей до рідної родини або підготовка молоді до самостійного життя. При розміщенні дитини в притулок розробляється детальний індивідуальний план виховання, який обов'язково узгоджується з батьками. У випадку прийомної сім'ї, соціальна робота проводиться як з прийомними, так і з біологічними батьками. Навіть якщо неповнолітні не можуть повернутися до рідної родини, вони мають право на спілкування з близькими. Тому робота з батьками в інтересах дітей та молоді є важливою складовою соціальної діяльності у рамках підтримки виходу з важкої ситуації.

Інтенсивне соціальне обслуговування окремих випадків було впроваджено до восьмої книги Соціального Кодексу Німеччини з метою підтримки клієнтів, яким недоступні інші форми допомоги або які перебувають у надзвичайно небезпечних умовах (як альтернатива розміщенню в закритих установах) [21, с. 578]. Стаціонарні види допомоги сьогодні часто поєднуються або організаційно зв'язуються з частково стаціонарними та амбулаторними послугами. В останні роки впроваджуються нові форми соціальної підтримки, такі як "стаціонарна допомога родині", що передбачає розміщення всієї родини у спільному житлі під наглядом та інтенсивну роботу з нею в новому соціальному середовищі; "інтегративна допомога родині", яка поєднує амбулаторні та короткотривалі стаціонарні види підтримки. Широке розповсюдження отримує кризова соціальна допомога, наприклад, телефони довіри, прийомні сім'ї, готові взяти дітей у разі термінової потреби, пункти надання захисту та виховання, кризові центри тощо [22, с. 488].

Згідно з аналізом наукових джерел і практичного досвіду, в Німеччині застосовуються такі альтернативні форми соціальної підтримки родин: системно обґрунтоване консультування сімей, що стикаються з численними проблемами; пошукова сімейна терапія; менеджмент активізації родини (зосереджений на кризових ситуаціях, що загрожують переміщенням з рідного середовища в незнайоме); «сім'я в центрі уваги» (поєднує короткострокову та довгострокову допомогу).

Крім професійної підтримки, у Німеччині існує також так зване «шефство над сім'ями», яке реалізується громадськими організаціями, церковними громадами та волонтерами в рамках «Регіональних союзів для родини». Їхнім завданням є повсякденна підтримка родин і превентивна робота з ними.

З початком військових дій в Україні 24 лютого 2022 року велика кількість українських громадян була змушена покинути свої домівки і шукати притулку в інших країнах, включаючи Німеччину. У відповідь на цю кризу Європейський Союз вперше активував Директиву про тимчасовий захист, що дозволило країнам-членам, включаючи Німеччину, швидко і ефективно надавати допомогу біженцям з України. Гуманітарна криза, викликана війною, створила серйозні загрози для життя і безпеки цивільного населення в Україні. Враховуючи величезну кількість людей, що шукали притулку, було необхідно швидко організувати механізм надання захисту без тривалих процедур, притаманних стандартному процесу отримання статусу біженця чи політичного притулку. Європейський Союз продемонстрував солідарність з Україною, створивши механізм, який дозволяє швидко і ефективно надавати допомогу і захист українцям, які змушені були залишити свої домівки.

Параграф 24 Закону про перебування в Німеччині (Aufenthaltsgesetz) передбачає надання тимчасового захисту іноземцям, які змушені були покинути свої країни через війну, насильство або інші надзвичайні обставини. Цей механізм введений на основі Директиви Європейського Союзу про тимчасовий захист, яка спрямована на забезпечення негайного і тимчасового захисту для великої кількості людей, що потребують притулку. Тимчасовий захист зазвичай надається на один рік з можливістю продовження до трьох років, залежно від ситуації в країні походження. Особи, які отримали цей статус, мають право на проживання, доступ до ринку праці, соціальні виплати, медичне обслуговування та освіти.

Українці, які отримали статус за Параграфом 24, мають право на тимчасове проживання в Німеччині, що дозволяє їм залишатися в країні легально протягом періоду захисту. Отримавши дозвіл на проживання, українці можуть працювати,

що дає їм можливість інтегруватися в економічне життя Німеччини. Особи під захистом Параграфу 24 мають доступ до соціальної допомоги, медичних послуг, освіти та інших ресурсів, необхідних для життя в Німеччині. Це сприяє їхній інтеграції та адаптації в новому середовищі. Параграф 24 забезпечує швидкий і ефективний захист для українських біженців, дозволяючи їм жити і працювати в Німеччині, поки ситуація в їхній рідній країні не стане безпечною для повернення. Цей механізм демонструє солідарність Європейського Союзу та Німеччини з постраждалими від військового конфлікту в Україні, забезпечуючи їм необхідну підтримку і захист.

Ще одним юридичним статусом є Asyl (політичний притулок) в Німеччині, який надається людям, що стикаються з переслідуваннями у своїй країні через їхню расу, національність, політичні переконання, релігійні погляди або приналежність до певної соціальної групи. Право на Asyl базується на статті 16а Конституції Німеччини, яка гарантує політичний притулок тим, хто зазнає серйозних порушень прав людини.

Для отримання Asyl особа повинна довести, що вона піддається або може піддатися переслідуванню у своїй країні походження. Це переслідування повинно бути настільки серйозним, що становить загрозу для життя, свободи або фізичної недоторканності особи. Якщо особа прибула до Німеччини через безпечну третю країну, де її життя або свобода не перебувають під загрозою, вона не може претендувати на Asyl у Німеччині.

Отримання статусу Asyl в Німеччині забезпечує ряд прав і привілеїв, зокрема:

- Право на проживання в країні.
- Доступ до соціальної допомоги, охорони здоров'я та освіти.
- Можливість отримання роботи після певного періоду часу.
- Можливість возз'єднання з родиною за певних умов.

Asyl в Німеччині базується на статті 16а Конституції, яка гарантує право на притулок політично переслідуваним особам. Це право надається тим, хто стикається з серйозними порушеннями прав людини у своїй країні через расу,

національність, політичні переконання, релігійні погляди або приналежність до певної соціальної групи. Однак, якщо особа приїхала через безпечну третю країну, вона не може претендувати на цей статус у Німеччині. Параграф 24 Закону про проживання (AufenthG) забезпечує тимчасовий захист відповідно до рішення Європейської Ради у випадку масового притоку переселенців. Цей захист зазвичай надається на один рік з можливістю продовження до трьох років. Його застосовують у випадках, коли особам загрожує серйозна небезпека в країні походження, але вони не підпадають під категорії політичного притулку чи статусу біженця.

Обидва статуси надають право на проживання в Німеччині. Вони також забезпечують доступ до соціальної допомоги, охорони здоров'я та освіти. В обох випадках статус може бути переглянутий і продовжений залежно від обставин у країні походження. Проте, підстави для надання та тривалість дії цих статусів відрізняються. Asyl надається на підставі політичного переслідування, тоді як Параграф 24 застосовується у випадках масового притоку біженців через збройні конфлікти або гуманітарні кризи. Asyl зазвичай надається на довший термін і може стати постійним статусом, тоді як Параграф 24 надає тимчасовий захист, який спочатку діє рік з можливістю продовження до трьох років. Статус Asyl надає більший рівень правового захисту, включаючи можливість отримання блакитного паспорта для біженців, чого не передбачено для статусу за Параграфом 24.

Параграф 24 краще підходить для деяких випадків через свою гнучкість і швидкість процесу. Він забезпечує швидке надання тимчасового захисту без довгих процедур розгляду заяви, що особливо важливо в умовах масового притоку біженців. Оскільки рішення про надання захисту за Параграфом 24 приймаються швидше, це дозволяє уникнути перевантаження системи і забезпечити оперативну допомогу нужденним. Цей параграф краще підходить для ситуацій, коли йдеться про великі групи людей, які потребують негайного захисту від війни або гуманітарних катастроф. Таким чином, Параграф 24 є більш гнучким та оперативним інструментом для надання тимчасового захисту

великій кількості біженців у надзвичайних ситуаціях, тоді як Asyl забезпечує більш глибокий рівень правового захисту для окремих осіб, які піддаються політичному переслідуванню.

Висновки до розділу 2

У процесі дослідження соціальної роботи з сім'ями, які перебувають у складних життєвих обставинах (СЖО) в Німеччині, виявлено, що історичний розвиток цієї сфери тісно пов'язаний з культурними традиціями та релігійними переконаннями країни. Соціальна робота у Німеччині має давні корені, що сягають часів, коли благодійні об'єднання формувалися на засадах християнської та іудейської любові до ближнього.

Сучасна система соціальної роботи в Німеччині є комплексною та багатошаровою, включаючи державні та недержавні організації, які співпрацюють на основі принципу субсидіарності. Держава виконує лише ті функції, які не можуть виконувати громадські організації. Це підходить, оскільки волонтерські та громадські організації значно сприяють наданню соціальних послуг, зокрема в умовах кризових ситуацій.

Основні типи соціальних послуг, які надаються сім'ям у СЖО в Німеччині, включають амбулаторні, частково стаціонарні та стаціонарні форми допомоги. Амбулаторні послуги передбачають надання консультацій і підтримки безпосередньо за місцем, де проживають сім'ї. Частково стаціонарні послуги спрямовані на підтримку дітей та молоді у денних центрах та інших установах, забезпечуючи їхню соціалізацію та розвиток без вилучення з сім'ї. Стаціонарні послуги застосовуються в крайніх випадках, коли інші заходи не приносять бажаних результатів, і передбачають інтенсивну роботу як з дітьми, так і з їхніми біологічними батьками.

В умовах масового притоку біженців з України, викликаного війною, Німеччина адаптувала свою систему соціального захисту, використовуючи механізм тимчасового захисту, передбачений Директивою Європейського

Союзу. Це дозволило швидко і ефективно надати допомогу та захист великій кількості українців, які вимушено залишили свої домівки. Параграф 24 Закону про перебування в Німеччині (Aufenthaltsgesetz) надає тимчасовий захист на один рік з можливістю продовження до трьох років, забезпечуючи доступ до ринка праці, соціальних виплат, медичного обслуговування та освіти.

Аналіз показав, що система соціальної роботи в Німеччині є гнучкою і здатною швидко адаптуватися до нових викликів, що робить її ефективною у різних кризових ситуаціях. Тимчасовий захист за Параграфом 24 є швидким та ефективним механізмом, що дозволяє забезпечити негайний захист і підтримку великим групам біженців, тоді як статус Asyl надає більш глибокий рівень правового захисту для осіб, які піддаються політичному переслідуванню.

Таким чином, сучасна система соціальної роботи в Німеччині є результатом тривалого історичного розвитку, взаємодії державних і недержавних організацій, а також здатності швидко адаптуватися до нових соціальних викликів, що забезпечує ефективну підтримку сім'ям у складних життєвих обставинах.

РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З СІМ'ЯМИ, ЯКІ ОПИНИЛИСЬ У СЖО В НІМЕЧЧИНІ

3.1. Програма та результати дослідження

Тема дослідження: Аналіз ступеня задоволеності українських біженців у Німеччині послугами соціальних служб.

Об'єкт дослідження: українські сім'ї, які опинились у СЖО у Німеччині.

Предмет дослідження: специфіка соціальної роботи в Німеччині з сім'ями, які опинились у СЖО.

Мета дослідження: дослідити заходи соціальної роботи в Німеччині щодо допомоги сім'ям у СЖО.

Задачі дослідження: По-перше, провести аналіз соціально-демографічних характеристик респондентів. По-друге, визначити основні проблеми, з якими стикаються українські біженці в Німеччині. По-третє, дослідити рівень задоволеності послугами соціальних служб. По-четверте, виявити, які послуги надаються соціальними службами. По-п'яте, надати рекомендації для покращення якості послуг соціальних служб.

Метод дослідження: опитування українських сімей за допомогою анкетування.

Гіпотеза: Найбільш актуальною проблемою для сімей у СЖО в Німеччині є проблема працевлаштування.

План дослідження

У розділі проведення опитування буде детально описано процес проведення анкетування серед 11 респондентів, збір даних та їх первинна обробка. Аналіз даних включає аналіз соціально-демографічних характеристик респондентів, визначення основних проблем, з якими стикаються респонденти, оцінку рівня задоволеності послугами соціальних служб, аналіз послуг, які надаються соціальними службами, та визначення ступеня задоволеності

послугами. У розділі результати дослідження буде представлено опис результатів опитування, виявлення основних проблем і потреб респондентів та оцінка ступеня задоволеності послугами соціальних служб. Обговорення включає інтерпретацію результатів дослідження, порівняння результатів з попередніми дослідженнями та обговорення підтвердження або спростування гіпотези. У рекомендаціях буде розроблено рекомендації для покращення якості послуг соціальних служб та пропозиції щодо вирішення основних проблем, з якими стикаються українські біженці. Висновки підведуть підсумки дослідження та визначать перспективи подальших досліджень.

Результати опитування

Було проведено опитування серед 11 респондентів, що складають об'єкт дослідження. Серед них, 6 осіб віком 25-35 років, 2 особи - 21 рік, і 3 особи - старше 46 років. За гендерним складом: 7 жінок і 4 чоловіка. Освітній рівень респондентів варіюється: 6 мають вищу освіту (ступінь магістра), двоє 21-річних респондентів не мають вищої освіти, троє респондентів, які народилися в інших країнах і переїхали до України в мирні часи, мають неповну вищу освіту. В середньому, кожна родина має одну дитину, і респонденти молодше 25 років не мають дітей.

Усі респонденти зазначили, що перебувають у Німеччині в середньому 2 роки. Основні проблеми, з якими вони зіткнулися, включають пошук житла (7 респондентів) та вивчення мови (4 респонденти). Також було зазначено труднощі з мовними курсами для літніх людей, які надаються переважно волонтерами, що ускладнює їх інтеграцію. Вісім з 11 респондентів отримують матеріальну підтримку від соціальних служб, зокрема від Jobcenter, який надає їм соціальне житло. Троє респондентів орендують житло самостійно і працюють як самозайняті, не отримуючи матеріальної допомоги від держави. Десять респондентів повідомили, що їхніх коштів вистачає на їжу та одяг, але потребується планування витрат заздалегідь. Одна багатодітна мати зазначила, що коштів вистачає тільки на їжу.

Всі респонденти задоволені рівнем надання соціальної допомоги. Відповідаючи на питання про отриману підтримку, 8 респондентів вказали матеріальну допомогу, а 3 самозайняті респонденти отримали безкоштовну юридичну допомогу.

Усі респонденти мають медичну страховку та отримували консультаційну допомогу щодо оформлення документів. Всі діти опитаних відвідують навчальні заклади. Батьки зазначають, що найбільшими труднощами в інтеграції дітей є мовний бар'єр і соціальна адаптація. Ситуація з дитячими садочками складніша, оскільки знайти місце в садочку важко.

Усі респонденти та їхні родини відвідують курси німецької мови.

Основні потреби респондентів наразі пов'язані з житловими умовами. Зареєстровані разом сім'ї при розлученні не можуть переїхати в окреме соціальне житло через обмеження Jobcenter щодо оплати житла. Площа квартири не повинна перевищувати встановлену норму: для однієї особи - 45 квадратних метрів, для кожної наступної особи - додатково 15 квадратних метрів. Пошук роботи є ще однією проблемою для українських біженців у Німеччині. Чотири респонденти відзначили, що Jobcenter не завжди враховує інтереси та освіту клієнтів при пошуку роботи. Це обумовлено браком знання мови та необхідністю виконання плану працівниками Jobcenter. Респонденти надали кілька рекомендацій для покращення роботи з українськими біженцями, серед яких: необхідність перекладачів, більше доступних консультацій, поліпшення медичних послуг для людей з інвалідністю, адаптована система виходу на роботу, якісна психологічна підтримка українською мовою, і підтримка культурних традицій та релігійної спільноти.

На питання про найбільш корисні організації або програми для українських сімей, більшість респондентів відзначили інтеграційні курси. Також корисними були додаткові мовні курси для дітей у школах та тематичні групи в соціальних мережах. Jobcenter вказали як важливу організацію, що надає матеріальну підтримку та допомогу в пошуку роботи.

Висновки

За результатами опитування серед 11 респондентів можна зробити висновок, що основними проблемами для українських біженців у Німеччині є пошук житла, вивчення мови, інтеграція дітей, а також пошук роботи. Водночас більшість респондентів задоволені рівнем надання соціальної допомоги, але зазначають необхідність покращення послуг, зокрема медичних і консультаційних, а також адаптації системи виходу на роботу.

На основі проведеного опитування серед 11 респондентів, які представляють українських біженців у Німеччині, було виявлено, що проблема працевлаштування є дійсно однією з найбільш актуальних для цих сімей. Хоча респонденти стикаються з кількома різноманітними проблемами, такими як пошук житла та вивчення мови, працевлаштування виявилось ключовою проблемою, що суттєво впливає на їхнє життя та інтеграцію в нове суспільство.

3.2. Рекомендації щодо вирішення проблем соціальної роботи із сім'ями, які опинились у СЖО в Німеччині

Результати дослідження показують, що українські сім'ї в Німеччині стикаються з низкою проблем, які вимагають уваги та відповідних дій з боку соціальних служб. Зокрема, основними проблемами є пошук житла, вивчення мови, інтеграція дітей у навчальні заклади та пошук роботи. На основі проведеного опитування серед 11 респондентів, було розроблено кілька рекомендацій для покращення соціальної роботи з цими сім'ями.

Перша рекомендація стосується необхідності покращення процесу пошуку житла для українських біженців. Сім'ї стикаються з труднощами при оренді житла, оскільки не всі орендодавці готові співпрацювати з українцями. Для вирішення цієї проблеми соціальним службам рекомендується розробити спеціальні програми підтримки, які б включали фінансові гарантії для орендодавців, що співпрацюють з біженцями. Також важливо розширити інформаційну кампанію серед орендодавців про права та обов'язки біженців, щоб зменшити упередження та страхи.

Друга рекомендація стосується вивчення мови. Багато респондентів зазначили, що вивчення німецької мови є однією з основних проблем. Соціальні служби повинні забезпечити доступ до безкоштовних та якісних мовних курсів, які мають бути доступні для всіх вікових груп, включаючи літніх людей. Волонтерські ініціативи, які наразі забезпечують мовні курси, повинні отримувати підтримку та ресурси від держави для розширення своєї діяльності.

Інтеграція дітей у навчальні заклади також потребує уваги. Батьки зазначають, що найбільшими труднощами є мовний бар'єр і соціальна адаптація. Для покращення ситуації необхідно запровадити додаткові мовні курси для дітей у школах, а також програми соціальної адаптації, які включають психологічну підтримку та культурні заходи для інтеграції дітей у нове середовище. Соціальні служби можуть співпрацювати з місцевими школами та батьківськими комітетами для створення програм підтримки.

Пошук роботи є ще однією значною проблемою. Чотири респонденти відзначили, що Jobcenter не завжди враховує інтереси та освіту клієнтів при пошуку роботи. Це призводить до того, що біженці часто отримують пропозиції щодо роботи, яка не відповідає їхнім кваліфікаціям та інтересам. Для вирішення цієї проблеми необхідно реформувати систему Jobcenter, щоб вона стала більш гнучкою та індивідуально орієнтованою. Це може включати запровадження персоналізованих планів розвитку кар'єри, що враховують попередню освіту та досвід роботи біженців, а також їхні інтереси.

Крім того, респонденти зазначили необхідність перекладачів для старту в новій країні. Це допоможе уникнути багатьох непорозумінь та сприятиме швидшій інтеграції. Соціальні служби повинні забезпечити доступ до перекладачів або створити мережу волонтерів-перекладачів, які могли б допомагати біженцям на перших етапах їх перебування в Німеччині.

Ще однією важливою рекомендацією є покращення медичних послуг для людей з інвалідністю. Деякі необхідні медичні послуги надаються тільки після дворічної реєстрації в Німеччині, що створює додаткові труднощі для сімей з

дітьми з інвалідністю. Необхідно переглянути цю політику і забезпечити доступ до необхідних медичних послуг з моменту прибуття біженців.

Респонденти також вказали на брак доступних консультацій, які допомогли б у вирішенні життєвих питань у Німеччині. Соціальні служби повинні розширити доступ до консультаційних послуг, включаючи юридичні та фінансові консультації, які могли б допомогти біженцям швидше адаптуватися до нових умов життя.

Крім того, варто запровадити якісну психологічну підтримку українською мовою, особливо для людей, які тільки прибули з України. Це допоможе зменшити стрес і тривогу, пов'язані з адаптацією до нового середовища. Психологічна підтримка повинна включати індивідуальні та групові консультації, а також програми, спрямовані на зміцнення психічного здоров'я.

Підтримка культурних традицій та релігійної спільноти є важливим аспектом інтеграції. Соціальні служби повинні сприяти створенню та підтримці культурних центрів і релігійних спільнот, які об'єднують українських біженців. Це допоможе зберегти культурну ідентичність та сприятиме соціальній інтеграції.

На основі результатів дослідження можна зробити висновок, що для ефективної інтеграції українських біженців у Німеччині необхідно вжити комплексних заходів, спрямованих на вирішення основних проблем, з якими вони стикаються. Впровадження зазначених рекомендацій допоможе покращити якість послуг соціальних служб та сприятиме успішній інтеграції біженців у нове середовище.

Висновки до розділу 3

Результати проведеного дослідження показали, що українські біженці в Німеччині стикаються з численними викликами в процесі адаптації та інтеграції в нове середовище. Попри те, що більшість респондентів задоволені рівнем надання соціальної допомоги, існує низка аспектів, які потребують покращення.

Опитування 11 респондентів показало, що найбільшими проблемами є: пошук житла, який ускладнюється упередженнями з боку орендодавців, що було зазначено 7 респондентами; вивчення мови, що стало суттєвою перешкодою для 4 респондентів; інтеграція дітей, де батьки наголошують на труднощах з мовним бар'єром та соціальною адаптацією; та пошук роботи, де 4 респонденти висловили невдоволення через неврахування Jobcenter їхніх інтересів і освіти.

Респонденти надали кілька рекомендацій для покращення роботи соціальних служб, серед яких були необхідність перекладачів, доступні консультації, поліпшення медичних послуг для людей з інвалідністю, адаптована система виходу на роботу, якісна психологічна підтримка українською мовою та підтримка культурних традицій і релігійної спільноти.

На основі досвіду німецької соціальної системи можна сформулювати рекомендації для української соціальної системи.

Німецькі соціальні служби можуть запровадити спеціальні програми підтримки для орендодавців, які включають фінансові гарантії та освітні кампанії для зменшення упереджень та сприяння співпраці з біженцями. Необхідно розширити доступ до безкоштовних мовних курсів для різних вікових груп, включаючи літніх людей, з фінансовою та організаційною підтримкою волонтерських ініціатив. Для покращення інтеграції дітей у навчальні заклади варто запровадити додаткові мовні курси та програми соціальної адаптації, а також надавати психологічну підтримку дітям.

Соціальні служби повинні розробляти індивідуальні плани розвитку кар'єри для біженців, враховуючи їхню попередню освіту та досвід роботи. Важливо забезпечити доступ до професійних перекладачів або створити мережу волонтерів-перекладачів, які могли б допомагати біженцям на перших етапах їхнього перебування. Необхідно розширити доступ до медичних послуг для людей з інвалідністю з моменту прибуття біженців, особливо для сімей з дітьми з інвалідністю, переглянувши політику надання медичних послуг.

Соціальні служби повинні розширити доступ до консультаційних послуг, включаючи юридичні та фінансові консультації, що допоможуть біженцям швидше адаптуватися до нових умов життя.

Важливо запровадити програми психологічної підтримки українською мовою, що включають індивідуальні та групові консультації для зменшення стресу та тривоги, пов'язаних з адаптацією. Підтримка культурних традицій та релігійної спільноти є важливим аспектом інтеграції, тому соціальні служби повинні сприяти створенню та підтримці культурних центрів і релігійних спільнот, які об'єднують українських біженців.

ВИСНОВКИ

Сім'я є первинним життєвим середовищем для людини, відіграючи ключову роль у формуванні особистості дитини, соціалізації та розвитку самосвідомості. Вона може мати як позитивний, так і негативний вплив, особливо на дітей, що особливо актуально для неблагополучних сімей, де існують конфлікти, алкоголізм, насильство та порушення стосунків. Ефективність соціально-педагогічного патронажу сім'ї залежить від розуміння її типу та характеристик. Кожна сім'я має специфічні потреби, що вимагає різних форм і методів роботи. Сім'ї в складних життєвих обставинах потребують особливої уваги та підтримки соціальних служб.

Такі сім'ї втратили виховні можливості через проблеми, що порушують нормальне функціонування членів і які вони не можуть вирішити самотійно. Соціальні служби повинні звертати увагу на асоціальні сім'ї, такі як родини алкоголіків, наркоманів або тих, що ведуть аморальний спосіб життя. Причини складних життєвих обставин багатofакторні: економічні труднощі, соціальні проблеми, психологічні аспекти та медичні проблеми. Нині українські сім'ї переживають найгірші часи через нестачу державної підтримки, однак є позитивні регіональні рішення, такі як безоплатна допомога дітям, навчання на станціях метро та безкоштовний транспорт під час війни.

Дослідження соціальної роботи з сім'ями в складних життєвих обставинах (СЖО) в Німеччині показало, що її розвиток тісно пов'язаний з культурними традиціями та релігійними переконаннями. Соціальна робота в Німеччині має давні корені, засновані на християнській та іудейській благодійності. Сучасна система включає державні та недержавні організації, які співпрацюють за принципом субсидіарності, де держава виконує лише ті функції, які не можуть виконати громадські організації. Волонтерські та громадські організації відіграють значну роль у наданні соціальних послуг, особливо в кризових ситуаціях. Соціальні послуги поділяються на амбулаторні, частково стаціонарні

та стаціонарні. Амбулаторні послуги надають консультації та підтримку на місці проживання сімей. Частково стаціонарні послуги підтримують дітей у денних центрах, забезпечуючи їхню соціалізацію без вилучення з сім'ї. Стаціонарні послуги застосовуються у крайніх випадках, коли інші методи не допомагають.

З масовим притоком біженців з України, викликаним війною, Німеччина адаптувала свою систему соціального захисту, використовуючи механізм тимчасового захисту, передбачений ЄС. Параграф 24 Закону про перебування в Німеччині надає тимчасовий захист на один рік з можливістю продовження до трьох років, забезпечуючи доступ до ринку праці, соціальних виплат, медичних послуг та освіти. Система соціальної роботи в Німеччині є гнучкою і здатною швидко адаптуватися до нових викликів, що робить її ефективною в кризових ситуаціях. Тимчасовий захист за Параграфом 24 дозволяє швидко надати підтримку великим групам біженців, тоді як статус Asyl забезпечує глибший рівень правового захисту для політично переслідуваних.

Багато українців захочуть повернутися після війни, і цей момент необхідно враховувати, використовуючи ті можливості і навички, які українці здобули в Німеччині. Після війни, ймовірно, для відновлення країни будуть залучені міжнародні інвестиції, і з'явиться велика кількість українсько-німецьких підприємств. На нашу думку, знання німецької мови на будь-якому рівні і наявність навичок роботи в німецькому колективі та на німецькому підприємстві спростить комунікацію та забезпечить кращі результати в цих спільних підприємствах. Це, можливо, приверне більшу кількість німецьких інвесторів в Україну, а також австрійських, швейцарських та бельгійських інвесторів.

Спілкування на німецькій мові робітникам дозволить простіше пояснювати, як працювати з обладнанням з Німеччини, без потреби в перекладачах. Також корисними будуть знання системних програм, що використовуються в бухгалтерії та товарознавстві в Німеччині.

Проведене опитування показало, що відсутність навичок цифровізації простих операцій є поширеною проблемою. Це все є основою для адаптації

українських сімей, які повернулися в Україну і знову опинилися у складній життєвій ситуації.

Навички, набуті в Німеччині, допоможуть швидше вийти з СЖО, коли сім'ї повернуться в Україну. Один з елементів виходу українських сімей зі складної життєвої ситуації - це їх працевлаштування, яке буде полегшене завдяки набутим навичкам і знанням в Німеччині.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агарков О. А. Напрями соціальної роботи з молоддю сім'єю: регіональний аспект. Грані, 2013. № 11. С. 69–74.
2. Безпалко О. В. Інтегровані соціальні служби: теорія, практика, інновації. Київ: Фенікс, 2007. 528 с.
3. Безпалко О. В. Організація соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю в територіальній громаді: теоретико-методичні основи: монографія. Київ: Науковий світ, 2006. 363 с.
4. Войтович Р. Сучасна українська сім'я як об'єкт соціальної роботи. Гуманітарні та соціальні науки : матеріали II Міжнар. конф. молодих науковців HSS-2010, 25–27 листоп., 2010, Україна, Львів. М-во освіти і науки України, Нац. ун-т «Львівська політехніка» Львів, 2010. С. 266–267.
5. Волкова В., Глушкова К. Соціально-педагогічна робота з сім'ями, що опинилися у складних життєвих обставинах. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету*, 2013. № 2 (11). С. 37-42.
6. Демиденко Т. Сім'я як соціальна і педагогічна система. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, 2008. Вип. 15. С. 51–52.
7. Завацька Л.М. Технології професійної діяльності соціального педагога: навч. посіб. для ВНЗ. Київ: Слово, 2008. 240 с.
8. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю» від 15.01.2009 № 878-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=878-17> (дата звернення: 20.02.2024).
9. Закон України про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю: Закон України від 21.06.2001 р. № 2558-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2558-14> (дата звернення: 15.03.2024).
10. Зайцева З. Г. Неблагополучна сім'я та її вплив на формування особистості дитини. Соціальна підтримка молодшої сім'ї. К.: Адемпрес, 1991. 182 с.

- 11.Зверева І. Д., Безпалко О. В. Соціальна робота в Україні. Київ: ДЦССМ, 2004. 256 с.
- 12.Зверева І.Д. Соціальна педагогіка: теорія і технології. Київ: Центр навч. л-ри, 2006. 316 с.
- 13.Капська А. Й., Міщик Л. І. Соціальна педагогіка. К. : ЦНЛ, 2003. 256 с.
- 14.Капська А. Й., Олексюк Н. С., Калаур С. М. Соціально-педагогічна робота з проблемними сім'ями. Тернопіль: Астон, 2010. 304 с.
- 15.Каткова Т. Соціально-педагогічний супровід проблемних родин: система роботи. Соц. Педагог, 2011. Квіт. (№ 4). С. 35–40.
- 16.Кириченко О. В. Практична підготовка соціальних педагогів до роботи з сім'ями, які опинилися в складних життєвих обставинах. *Вісник Запорізького національного університету*, 2009. № 1. С. 68-72.
- 17.Коваль Л. Г., Зверева І. Д., Хлеб'як С. Р. Соціальна педагогіка. Навчальний посібник. К. :ІЗМН, 1997. 392 с.
- 18.Козубовська І. Аналіз деяких соціальних проблем сім'ї. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, 2008. Вип. 15. С. 89–91..
- 19.Козубовська І. В., Керецман В. Ю., Товканець Г. В. Роль соціально-психологічної служби в роботі з сім'єю. Ужгород, 1996. 299 с.
- 20.Кошонько Г. Соціально-психологічні особливості сучасної сім'ї. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, 2009. Вип. 16/17. С. 53–55.
- 21.Кутнякова І. С. Сім'я як об'єкт соціально-педагогічного впливу. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*, 2009. № 4. С. 60–65.
- 22.Лукашевич М. П., Дмитренко Г. А. Управлінські аспекти соціальної роботи: курс лекцій. Київ: МАУП, 2004. 368 с.
- 23.Луковська С. Організація роботи соціального педагога із сім'ями, які потребують соціального нагляду. *Соц. Педагог*, 2009. Лип. (№ 7). С. 14–16.
- 24.Любецька М. М. Аналіз зарубіжного досвіду надання соціальних послуг, здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах. *Інвестиції: практика та досвід*, 2018. № 19. С. 109-116.

25. Михайлишин Г., Довга М. Соціальний супровід сімей з дітьми, які постраждали в період воєнного стану на території України, 2022. № 2. С. 9
26. Мороз О. М., Постолук Г. І., Семигіна Т. В. Зберегти сім'ю. Соціальна робота із сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах. К.: ЕКМО, 2008. 160 с.
27. Мурашкевич О. А. Технології соціальної роботи в зарубіжних країнах. Луганськ: ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. 196 с.
28. Наказ Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту «Про затвердження Порядку здійснення соціального супроводу центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді сімей та осіб, які опинилися у складних життєвих обставинах». URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/main/nreg.z0471-08> (дата звернення: 20.02.2024).
29. Поліщук К. М., Ситняківська С. М. Соціальна робота з сім'єю та дітьми в Німеччині. Збірник наукових праць «Актуальні проблеми особистісного зростання» (15 грудня 2017 року). Житомир, 2017. С. 115-118.
30. «Про соціальні послуги» Закон України. Відомості Верховної Ради. № 10. 2002.
31. Семигіна Т. В., Мигович І. І. Теорії і методи соціальної роботи. Київ: Академія, 2005. 328 с.
32. Слюсар Л. І. Сім'я в сучасній Україні: інституційна криза чи постіндустріальна трансформація. *Демографія та соціальна економіка*, 2007. № 1. С. 28–38.
33. Столярик О. Ю. Сімейна соціальна робота: реалії України. *Наук. вісн. Південноукр. нац. пед. ун-ту імені К. Д. Ушинського : наук. журнал*, 2020. № 4 (133). С. 38–46.
34. Трубавіна І. М. Закордонний досвід соціально-педагогічної роботи з сім'єю технології. *Наукові записки*, 2012. № 4. С. 214–217.
35. Трубавіна І. М. Соціальна робота з сім'єю за новим сімейним кодексом. *Соціальний захист*, 2004. № 3. С. 39-40.
36. Трубавіна І. М. Соціально-педагогічна робота з неблагополучною сім'єю. К.: ДЦССМ, 2002. 132 с.
37. Хоронжий А. Г. Основи соціального управління: курс лекцій. Львів: Магнолія, 2006. 220 с.

38. Черниш О. О. Технології роботи соціального педагога з різними типами сімей. *Науковий пошук молодих дослідників. Соціально-педагогічні науки : зб. наук. пр. студентів*, 2015. № 1, ч. 2. С. 184–193.